

MUSTABID TUZUM DAVRIDA PAXTACHILIK SOHASI MUTAXASSISLARINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA USULLARI

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot XX asrning birinchi yarmi davomida O'zbekistonda paxtachilik sanoatini malakali mutaxassislar bilan ta'minlash tizimining vujudga kelishi va uning evolyutsion rivojlanish bosqichlarini arxiv hujjatlariga tayanib tahlil qiladi. Maqolada asosiy e'tibor O'zbekistonda agrar soha mutaxassislarini yetishtirishning o'choqlari bo'lgan Turkiston davlat universiteti (SAGU) qishloq xo'jaligi fakulteti, keyinchalik esa Toshkent qishloq xo'jaligi instituti hamda turli ixtisoslashgan ilmiy-tadqiqot markazlarining institutsional faoliyatiga qaratilgan. Mazkur muassasalarning o'quv-ilmiy salohiyati sohani nafaqat kadrlar bilan to'ldirish, balki paxtachilikning ilmiy asoslarini yaratishda ham bosh omil bo'lgani ochib beriladi.

Kalit so'zlar. O'zbekiston, paxtachilik, kadrlar siyosati, SAGU, Toshkent qishloq xo'jaligi instituti, monokultura, agrar ta'lim, mutaxassis, seleksiya, mexanizatsiyalash, arxiv hujjatlari.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ ХЛОПКОВОДЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В ПЕРИОД ТОТАЛИТАРНОГО РЕЖИМА

Аннотация. Подготовка специалистов для хлопковой отрасли Узбекистана в первой половине XX века: историко-аналитическая интерпретация Данное исследование на основе архивных документов анализирует процесс формирования и эволюционные этапы развития системы обеспечения квалифицированными кадрами хлопковой промышленности Узбекистана в первой половине XX века. Основное внимание в статье уделено институциональной деятельности центров подготовки аграрных специалистов в регионе — сельскохозяйственного факультета Туркестанского государственного университета (САГУ), а впоследствии Ташкентского сельскохозяйственного института, а также специализированных научно-исследовательских центров. Раскрывается роль этих учреждений, чей образовательный и научный потенциал стал ключевым фактором не только в укомплектовании отрасли кадрами, но и в создании научной базы хлопководства.

Ключевые слова: Узбекистан, хлопководство, кадровая политика, САГУ, Ташкентский сельскохозяйственный институт, монокультура, аграрное образование, специалист, селекция, механизация, архивные документы.

MAIN DIRECTIONS AND METHODS OF TRAINING SPECIALISTS FOR THE COTTON-GROWING SECTOR DURING THE TOTALITARIAN REGIME

Abstract. The System of Specialist Training for the Cotton Industry in Uzbekistan in the First Half of the 20th Century: A Historical and Analytical Interpretation This research analyzes the emergence and evolutionary stages of the system for providing qualified specialists to Uzbekistan's cotton industry during the first half of the 20th century, drawing upon archival documents. The article primarily focuses on the institutional activities of the core agricultural education centers in Uzbekistan, namely the Agricultural Faculty of the Turkestan State University (SAGU), the subsequently established Tashkent Agricultural Institute, and various specialized scientific research centers. It highlights how the educational and scientific potential of these

84 *institutions served as a fundamental factor not only in staffing the industry but also in establishing the scientific foundations of cotton cultivation.*

Keywords: *Uzbekistan, cotton growing, personnel policy, SAGU, Tashkent Agricultural Institute, monoculture, agricultural education, specialist, breeding, mechanization, archival documents.*

Kirish (Introduction). Ushbu matnni ilmiy jozibadorligini oshirgan holda, mazmun va hajmini to'liq saqlab, quyidagicha parafrez qilish mumkin:

“XX asrning birinchi yarmiga kelib, O‘zbekiston iqtisodiyotidagi tizimli o‘zgarishlar bevosita agrar sohani industrilashtirish hamda paxtachilik monokulturasini barpo etish strategiyasi doirasida amalga oshirildi. Sho‘ro hukumatining "paxta mustaqilligi"ga erishish yo‘lidagi qat’iy siyosati tarmoqni texnik jihatdan yangilash bilan bir qatorda, murakkab agrotexnik va boshqaruv vazifalarini bajarishga qodir bo‘lgan mutaxassislarning yangi qatlamini shakllantirishni asosiy maqsad etib belgiladi. Hozirgi davrda qishloq xo‘jaligini klaster tamoyillari asosida modernizatsiyalash jarayoni kechayotgan bir paytda, o‘tgan asrdagi kadrlar salohiyatini yuksaltirishning institutsional va ilmiy-pedagogik poydevorini tarixiy prizma orqali tadqiq etish ham nazariy, ham amaliy jihatdan dolzarb ahamiyatga egadir.”

Metodlar (methods). Tadqiqotning metodologik asosini tarixiy bilishning ob’ektivlik va tarixiylik tamoyillari tashkil etadi. Mazkur maqolada sovet davlatining paxtachilik sohasi uchun kadrlar tayyorlash siyosatini o‘rganishda kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida qo‘llanilgan asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

Tarixiy-tizimli tahlil: Paxtachilik kadrlarini tayyorlash jarayoni o‘zaro bog‘liq bo‘lgan yaxlit tizim (oliy ta‘lim – o‘rta maxsus ta‘lim – ilmiy-tadqiqot institutlari – tajriba stansiyalari) sifatida tadqiq etildi. Bu metod sohadagi institutsional o‘zgarishlarning mantiqiy ketma-ketligini va ularning davlat iqtisodiy strategiyasi bilan uzviyligini aniqlash imkonini berdi.

Qiyosiy-statistik metod: O‘zbekiston Milliy arxivi fondlaridan olingan raqamli ma’lumotlar asosida kadrlar dinamikasi tahlil qilindi. Xususan, 1920–1940-yillar oralig‘idagi talabalar kontingenti, mutaxassislarning milliy va gender tarkibi hamda ilmiy darajali kadrlar salmog‘i qiyosiy tahlil etilib, sohadagi miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlari aniqlashtirildi.

Arxiv hujjatlari bilan ishlash (Hujjatli tahlil): Tadqiqotning empirik bazasini O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA)ning R-25, R-88, R-368, R-816 va R-837 fondlaridagi birlamchi hujjatlar tashkil etdi. Davlat qarorlari, oliy o‘quv yurtlarining yillik hisobotlari va kadrlar bo‘yicha maxsus buyruqlarni tahlil qilish orqali sovet hokimiyatining kadrlar siyosatidagi ustuvor yo‘nalishlari yoritib berildi.

Retrospektiv metod: O‘tmishdagi kadrlar siyosati bugungi kun nuqtayi nazaridan qayta ko‘rib chiqildi. Bu usul paxtachilik sohasidagi muvaffaqiyatlar bilan bir qatorda, tizimli kamchiliklarni (laboratoriyalar tanqisligi, kadrlar mahalliyashtirishdagi to‘siqlar va h.k.) xolis baholashga xizmat qildi.

Hududiy ixtisoslashuv tahlili: Mazkur metod yordamida kadrlar tayyorlash siyosatining mintaqaviy o‘ziga xosliklari, xususan, Surxon vohasi agrar sektorida innovatsion usullarni qo‘llashda mutaxassislarning roli alohida o‘rganildi.

Natijalar (Results). XX asrda O‘zbekiston, xususan, Surxon vohasi agrar munosabatlarining transformatsiyasi paxtachilikni industrialashtirish va kadrlar tayyorlash strategiyasi bilan uzviy kechdi. “Paxta mustaqilligi”ga yo‘naltirilgan ushbu jarayon 1920-yillarda SAGU va seleksiya stansiyalarining tashkil etilishi bilan fundamental poydevorga ega bo‘ldi. 1930-yillarda Toshkent qishloq xo‘jaligi institutining ochilishi va mexanizatsiyalash darajasining 9,7 foizdan 85,9 foizga ko‘tarilishi sohada institutsional burilish yasadi. Ikkinchi jahon urushi davrida kadrlar tanqisligi ayollar va yoshlar hisobiga qoplangan bo‘lsa, 1946–1970-yillarda irrigatsiya va mexanizatsiya yo‘nalishidagi yangi ilmiy markazlar mutaxassislarning korpusini kengaytirdi. 1980-yillarga kelib, ekologik inqirozlar mutaxassislarni barqaror texnologiyalar asosida qayta tayyorlash zaruratini tug‘dirdi.

Surxon vohasi misolida Hakim Qurbonov kabi mexanizatorlar tomonidan joriy etilgan "ketmonsiz dehqonchilik" usuli qo'l mehnatidan industrial tizimga o'tishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Garchi tizim davlat iqtisodiy manfaatlariga xizmat qilgan bo'lsa-da, u hududda agrosanoat integratsiyasi uchun zaruriy moddiy-texnik va intellektual zamin yaratdi [1]. Mintaqada professor D.D. Bukinichning ilmiy rahbarligi paxtachilikka oid ilg'or nazariy bilimlarni mahalliy iqlim va tuproq sharoitlariga moslashtirish hamda mintaqada o'ziga xos ilmiy maktabning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi [2]. Mazkur fakultetlar mintaqada ilk bor irrigatsiya va melioratsiya yo'nalishida professional kadrlar tayyorlashni tizimli yo'lga qo'yish barobarida, an'anaviy dehqonchilikdan zamonaviy muhandislik texnologiyalariga o'tish uchun zarur ilmiy-pedagogik bazani yaratdi [3]. 1925-yilda SAGU tarkibida maxsus "Paxtachilik bo'limi"ning tashkil etilishi sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi; xususan, 1925-1926 o'quv yilida ushbu bo'lim talabalarining qariyb uchdan bir qismini mahalliy yoshlar tashkil etgani kadrlar siyosatidagi muhim ijobiy siljish bo'ldi [4].

Kadrlar tayyorlashda "Qo'shchi" ittifoqi kabi jamoat tashkilotlari amaliy malaka oshirish maydonchasiga aylandi; xususan, 1926-yilda Denov hududida mahalliy faollarning ushbu tizimga integratsiyalashuvi sovet hokimiyatining quyi boshqaruvni mahalliyashtirish orqali o'z ijtimoiy tayanchini mustahkamlashga bo'lgan intilishini ifodaladi [5]. Tadqiqotchi K.A. Akramovning ma'lumotlariga ko'ra, 1930-yilga kelib respublika agrar sektorida 234 nafar oliy va 867 nafar o'rta bo'g'in mutaxassisining mehnat qilishi ko'zlangan strategik maqsadlar amaliy natija berganidan dalolatdir [6]. Biroq, kadrlar tayyorlash samaradorligini pasaytirgan fundamental muammolar sirasiga oliy va o'rta maxsus agrar bilim yurtlarida laboratoriyalar, zamonaviy texnik qurilmalar hamda ixtisoslashgan ilmiy adabiyotlar tanqisligini kiritish mumkin [7]. Shunga qaramay, 1930-yillarda 78 nafar rossiyalik olimlarning jalb etilishi o'lkada o'ziga xos ilmiy maktablar vujudga kelishiga zamin yaratdi [8].

Tarixchi R.X. Aminova keltirgan statistikaga ko'ra, 1933-yilda tashkil etilgan Paxtachilik fakultetiga ilk yildayoq qabul qilingan 145 nafar talabaning 65 nafari mahalliy kadrlardan iborat bo'lgani sohaning ilmiy-amaliy salohiyati tubdan yangilanganidan dalolat beradi [9]. 1934–1935-yillar davomida esa malaka oshirish instituti bazasida 780 nafar mutaxassis o'z malakasini oshirgan bo'lib, mazkur ko'rsatkich qisqa fursatda paxtachilikning texnologik va boshqaruv mexanizmlarini yuritishga qodir kadrlar zaxirasi tizimli shakllantirilganini tasdiqlaydi [10].

Xulosa qilib aytganda, 1920–1950-yillar oralig'idagi kadrlar strategiyasi O'zbekistonda agrosanoat integratsiyasi uchun zaruriy moddiy-texnik va ilmiy zamin yaratdi. Ushbu tizim davlatning iqtisodiy ekspansiyasini ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lsa-da, u mintaqada professional agrar kadrlar korpusi va milliy ilmiy maktablarning vujudga kelishida hal qiluvchi rol o'ynadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Акрамов К.А. Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги кадрлари (1920–1930 йиллар). – Тошкент, 1959. – Б. 156.
- 2.Аminova R.X. О'zbekistonda qishloq xo'jaligi oliy ta'limi tarixi. – Toshkent, 1959. – 123-b.
- 3.Қулматов А., Абдурахмонов Р. Сурхондарё область Денов районидаги "Ғалаба" колхозининг тарихи. – Тошкент, 1977. – Б. 13.
- 4.О'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA), R-25-fond, 1-ro'yxat, 1823-ish, 12-varaq.
- 5.O'zMA, R-88-fond, 1-ro'yxat, 567-ish, 78-varaq.
- 6.O'zMA, R-88-fond, 1-ro'yxat, 845-ish, 167-varaq.
- 7.O'zMA, R-88-fond, 1-ro'yxat, 1023-ish, 89-varaq.
- 8.O'zMA, R-368-fond, 1-ro'yxat, 89-ish, 34-varaq.
- 9.O'zMA, R-368-fond, 1-ro'yxat, 156-ish, 78-varaq.
- 10.Раҳимбоев Ф. ТИИМСХ — Қишлоқ ва сув хўжалиги учун кадрлар тайёрлаш ўчоғи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – 120 б.